

Kecskés D. Gusztáv

A trianoni békeszerződés kelet-közép-európai háttere a francia külpolitika perspektívájában

The East-Central European background of the Trianon peace treaty from the perspective of the French foreign policy

In 1917-18 France was more active in initiations about the region than its British allies who usually were much slower in e.g. acknowledging the emigree organisations and cooperating with them. The more vigorous activity of the French foreign policy was probably due to the fact that France had suffered the greatest losses of life during the war and after the Russian allies had stepped out they had directly to face the growing German menace. After the failure of the separate peace with the Austro-Hungarian Monarchy the French influence increased within the Entente and considerably influenced its partners' policy about Austria-Hungary too.

A Kelet-Közép-Európával kapcsolatos francia külpolitikai paradigma alapvető változáson ment keresztül az első világháború során. Míg korábban a szövetséges Oroszország érdekeire való tekintettel, illetve az Osztrák-Magyar Monarchia esetében az európai egyensúly fenntartása miatt a francia külügy nem támogatta a térség általában birodalmi keretek közt élő nemzetek önállósági törekvéseit, 1916-tól kezdődően a francia kormányzat egyre nagyobb érdeklődést tanúsított főként a lengyelek és a csehek iránt. E változás nem a rendkívül aktív francia szlávszakértők vagy a cseh emigráns politikusok, netán a francia közvélemény nyomásának volt köszönhető, hanem a katonai helyzet új kihívásainak. A nemzetiségi kérdés háborús eszközként való felhasználása a központi hatalmak oldaláról, valamint a francia hadsereg növekvő létszámproblémái napirendre tűzték a cseh hadifoglyok és a lengyelek harci bevetésének kérdését. A háborús szerepvállalás pedig egyre nagyobb mértékben megerősítette a franciaországi lengyel és cseh emigráció politikai helyzetét, amely emigráns szervezetek nemzetközi szinten is az általuk képviselt népek legelismertebb szervezeteinek számítottak. Mindazonáltal Franciaország Kelet-Közép-Európa politikáját legnagyobb mértékben befolyásoló tényező az orosz szövetségesnek a háborúból való kiválása volt a bolsevik forradalom következtében, 1917 novemberétől. Párizsban tehát találnia kellett a cári Oroszország helyett másik ellensúlyt Németország hátában. A megoldásnak a birodalmak visszahúzódása, illetve összeomlása nyomán Kelet-Közép-Európában létrejövő franciabarát nemzetállami övezet kialakítása és megerősítése tűnt, amiből logikusan következett a Monarchia megszüntetésének programja.

Párizs 1917-1918-ban kezdeményezőbb volt e régióban angolszász szövetségeseinél, akik többnyire kisebb-nagyobb késéssel követték például az emigráns szervezetek elismerése és a velük való együttműködés tekintetében. A francia külpolitika nagyobb aktivitásához minden bizonnyal hozzájárult, hogy a háborús embervesztések Franciaországot sújtották a legnagyobb mértékben, és az orosz szövetséges kiesése után neki kellett közvetlenül szembenéznie a megnövekedett német veszéllyel. A Monarchiával folytatott titkos különbéketárgyalások kudarca után Franciaország befolyása megerősödött az antanton belül, és jelentős mértékben hatott partnereinek Ausztria-Magyarországgal kapcsolatos politikájára is.¹

A stratégiai-biztonságpolitikai érdekek az első világháború után is döntő szerepet játszottak a francia Kelet-Közép-Európa-politika kialakításánál. A párizsi illetékesek két fő veszélyforrással számoltak: a legyőzött állapotában is félelmetesnek tűnő Németországgal, valamint a bolsevik uralom alá került Oroszországgal. A háború nyomán átforguló régióknak egyes országait, illetve népeit a francia külügy így főként annak alapján ítélte meg, hogy mennyire használhatók fel katonailag a német és a bolsevik orosz fenyegetés elhárítására. Ebből következett, hogy Párizs számára ekkor a térség legfontosabb állama a legnagyobb feltételezett katonai erő kiállítására képes újraegyesülő Lengyelország lett, amelynek a Szovjet-Oroszország elleni fellépés mellett a Németországgal szembeni fő védőbástya szerepét is szánták.

Annak érdekében, hogy Lengyelország maradéktalanul betölthesse a francia stratégák által ráosztott feladatot, a francia kormány megadott Varsó számára minden tőle telhető katonai és diplomáciai támogatást. A francia külpolitika céltudatosságát mutatta, hogy bár a lengyel régenstanács 1918. november 10-én nem a franciák és a többi szövetséges által elismert Lengyel Nemzeti Bizottságnak, hanem a korábban a központi hatalmak támogatását élvező Józef Klemens Piłsudskinak adta át a hatalmat, Párizs nem utasította el az új varsói vezetés küldötteit. Sőt kész volt katonai és pénzügyi eszközökkel a segítségére sietni, amikor a szociáldemokrata lengyel kormány a Vörös Hadsereg előrenyomulása miatt szorongatott helyzetbe került. Lengyel kérésre 1919. április elejére Lengyelországba szállították a Franciaországban felszerelt, mintegy 80 ezer fős Haller-hadsereget. A január 15-én aláírt francia-lengyel egyezmény keretében 2000 francia tiszt segítette a lengyel hadsereg szervezését és kiképzését. Később a lengyel fővezérkar mellé speciális francia katonai missziót is telepítettek. Április 23-án 4,6 millió frankos francia kölcsön folyósításáról állapodtak meg, további hitelek is kilátásba helyezve. A Poznańra, Felső-Sziléziára, a tengeri kijáratra, a Romániával való közös határ érdekében Galíciára a keleti részekkel, valamint Litvániára és Fehér-Oroszországra vonatkozó lengyel területi igények mellett a francia diplomácia egyértelműen kiállt az 1919. január 18-án kezdődő békekonferencián. A versailles-i tárgyalások során a francia külügy számára a rajnai kérdés után fontosságban Lengyelország megerősítésének ügye következett.² A Németországgal kötött békeszerződés elismerte Lengyelország függetlenségét, létrehozta a tengerhez, illetve Danzighoz vezető ún. korridort. Felső Szilézia, Allenstein és Marienwarden hovatartozásáról - végül a németek javára - népszavazás döntött. Litvániát a francia támogatás ellenére sem annektálhatták a lengyelek.³ Ami az ország keleti határainak kérdését illeti, a francia kormányzat az 1920. április és október közt zajló lengyel-szovjet háború idején is minden szükségesnek ítélt eszközzel - fegyverrel, munícióval és tisztekkel - támogatta lengyel szövetségét, noha igyekezett mérsékelni annak túlzott területi igényeit. Az 1920. augusztus 14-17-én Varsónál döntő lengyel győzelmet hozó csatát például lengyel részről maga Maxime Weygand francia tábornok irányította. A jelentős francia szerepvállalást az a félelem motiválta, hogy egy esetleges szovjet győzelem alapjaiban ingatná meg az első világháború utáni európai békerendszert. Az október 12-én Rigában aláírt fegyverszünet és előzetes megállapodás, majd az 1921. március 18-án szintén Rigában megkötött békeszerződés a szövetségesek által korábban javasolt Curzon-vonalnál jóval keletebbre jelölte ki Lengyelország határait, amely így megszerezte Nyugat-Ukrajnát és Nyugat-Beloruszsiát is. Hogy a francia külügy mennyire saját - időnként változó - biztonságpolitikai érdekeinek rendelte alá lengyel politikáját jól mutatja az a tény, hogy 1919-ben még semmilyen segítséget nem adtak Piłsudskiék keleti aspirációihoz, mivel Párizsban és Londonban ekkor még reménykedtek az orosz polgárháborúban a vörösök ellen harcoló, a fehéreket irányító Anton Gyenyikin tábornok offenzívájának sikerében és egy nem bolsevik Oroszország létrejöttében.⁴

A Csehszlovákiával kapcsolatos francia magatartás mozgatórugója szintén a stratégiai szempont volt az első világháborút követő időszakban is. A kiváló francia kapcsolatokkal rendelkező Tomáš Garrigue Masaryk államelnök és Eduard Beneš külügyminiszter vezette Csehszlovákiát, amelynek lakossága különösen franciabarátnak tűnt a Quai d'Orsay számára, a dunai térség meghatározó németellenes hatalmává kívánták fejleszteni. Ennek érdekében a francia diplomácia messzemenően támogatta a békekonferencián előadott csaknem minden csehszlovák területi követelést, így az megszerezte a Szudéta-vidéket, a Csallóközt és Kárpátalját is. Az angol-szász hatalmak nem akadályozták Franciaországot abban, hogy a német kérdésben adott engedmények⁵ ellentételezésekképpen az etnikai elv sérülése árán is megerősítse potenciális keleti szövetségeseit. A francia-csehszlovák katonai kapcsolatok szorosságát mutatja, hogy az 1919. február 13-án a csehszlovák hadsereg fejlesztésére Prágába érkezett francia katonai misszió vezetője, Maurice Pellé tábornok nemcsak katonai tanácsadó volt, de június 4-én a hadsereg főparancsnokává is kinevezték.⁶

Románia helyét főként a Szovjet-Oroszországgal szembeni fellépés szükségletei jelölték ki a francia külpolitika koordinátarendszerében. A 18 milliós országot katonai szempontból a dunai régió első számú hatalmaként tartották számon a párizsi illetékesek, akik különösen 1918 decemberétől széleskörű katonai és diplomáciai támogatásban részesítették. Történt mindez annak ellenére, hogy Románia 1917. december 9-én fegyverszünetet, 1918. május 7-én pedig békét kötött a központi hatalmakkal, ezért a francia vezetés meghatározó képviselői, mint Georges Clemenceau miniszterelnök és Stéphen Pichon külügyminiszter nem tekintették Bukarestet szövetséges hadviselő félnek, és érvénytelennek tartották az 1916-os Romániának területeket ígérő bukaresti szerződést. Bár már 1918. szeptembertől megfigyelhető bizonyos enyhülés a francia álláspontban, részben a Bukarest számára kedvező amerikai állásfoglalások nyomán - Párizsban szorgalmazzák a románokkal való kapcsolatfelvételt, elismerték a Román Egység Nemzeti Tanácsát a román érdekek képviselőjének, bátorítják Ferdinánd román királyt, hogy újra lépjen hadba a központi hatalmak ellen -, a nagy fordulat a dél-oroszországi francia intervenció előkészítésével állt összefüggésben. Az odesszai partraszállással 1918. december 17-én kezdődött vállalkozáshoz, amely a dél-oroszországi gazdasági lehetőségektől kívánta elzárni a bolsevikokat, ugyanis nélkülözhetetlen volt Románia felhasználása: felvonulási terep lehetett Oroszország felé, vagy határőrvidék egy francia vezetésű Európában. Tőle várták a hiányzó katonai erő, elsősorban az élő erő biztosítását is. E körülmények hatására 1918. december 28-án, vagyis csaknem két hónappal Bukarest ismételt háborúba lépését követően, Pichon külügyminiszter egy táviratában már arról írt, hogy a francia kormány szerint Romániának ismét szövetségesi státuszt kell adni a béketárgyalásokon, mivel újra részt vett a központi hatalmak elleni hadműveletekben. A szemléletváltást tehát Románia stratégiai felértékelődése hozta a dél-oroszországi beavatkozással összefüggésben, amit csak erősített 1919. márciusban a Vörös Hadsereg keletgalíciai támadása és a Magyar Tanácsköztársaság kikiáltása. A győztes nagyhatalmak, köztük Franciaország ugyanis erősen számított a román haderő aktív részvételére e problémák megoldásában. Ebből következett Románia katonai megerősítése és diplomáciai támogatása a béketárgyalások során. Intézkedtek a román hadsereg élelmszerrel, ruházattal és felszereléssel való ellátásáról. A keleti hadműveletek biztosítására semleges övezetet hoztak létre Magyarország és Románia között. A párizsi békekonferencia Legfelsőbb Tanácsának március 25-i ülésén Clemenceau azt javasolta, hogy a Gyenyikinnek küldendő 100 ezer katona felszereléséhez elegendő szállítmányt a román hadsereg kapja meg. A dél-oroszországi akció kudarca után Szovjet-Oroszország elszigetelésére a francia vezető körökben kidolgozott, *cordon sanitaire*-nek keresztelt kisállami védőövezet koncepciójában Lengyelország mellett szintén Romániára kívántak elsősorban támaszkodni. A Magyar Tanácsköztársasággal kapcsolatban Ferdinand Foch marsall felhívta Románia képviselőit,

hogy a csehszlovákokkal együtt avatkozzanak be Magyarországon. Azt is nyíltan a tudtukra adta, hogy a nagyhatalmak a háborúban kimerültek, ezért a térség katonai problémáit a helyi szövetségeseknek maguknak kell megoldaniuk. Mindebből logikusan következik, hogy a békekonferencia - a francia diplomácia támogatásával - szinte teljes egészében kielégítette a román kormány területi igényeit. Románia megkapta Besszarábiát, Bukovinát és Erdélyt is. A több mint kétszeres román területnövekedés tehát jórészt a francia külpolitika bolszevikellenességének tudható be. Noha a francia kormány helyi képviselői már ekkor felhívták a figyelmet a Romániában rejlő gazdasági és politikai lehetőségekre is, az első világháború befejezését követő időszakban még a katonai tényező bizonyult meghatározónak.⁷

Párizsnak az első világháború után létrejövő délszláv állammal fenntartott kapcsolatai szintén a stratégiai-katonai szempont elsődlegességét mutatják a külpolitikai döntéshozatalban. Mivel se Németországgal, sem Szovjet-Oroszországgal nem volt határos, vagyis nem lehetett e hatalmakkal szemben közvetlenül katonailag felhasználni, Lengyelországhoz, Csehszlovákiához és Romániához képest jóval kisebb támogatásban részesült a francia kormánytól. A Magyar Tanácsköztársaság ellen a franciák és az olaszok által szervezett intervencióban sem volt hajlandó részt venni a szerb kormányzat. Ez is hozzájárult ahhoz, hogy a francia vezetés az előbb említett három államhoz képest jóval kisebb mértékben segítette Belgrádot, pedig az a világháború kitörésétől kezdve szövetséges volt, és katonai összeomlása ellenére sem kötött különbséget a központi hatalmakkal. Franciaország az olasz aspirációkat támogatta Dalmáciában a délszlávokkal szemben. 1918. november 5-én Clemenceau kijelentette, hogy a fegyverszünet előtt nem ismernek el semmilyen délszláv államot. Az is késleltette az elismerést, hogy a francia külügyben úgy vélték, egy szerbek által uralt délszláv állam nem biztosítja a békét a térségben. A Szerb-Horvát-Szlóven Királyság elismerésére végül csak 1919. június 4-én került sor. Bár a hadsereg fejlesztéséhez Belgrád által igényelt francia támogatás szintén elmaradt, a délszláv államot Franciaország továbbra is potenciális szövetségeseként tarthatta számon.⁸

Ebbe a biztonságpolitikai-stratégiai összefüggésrendszerbe kell belehelyeznünk a francia vezetés Magyarországgal kapcsolatos - a trianoni békéhez vezető - politikáját is. 1905 és 1908 között a francia kormány az Osztrák-Magyar Monarchia és Németország szövetségének gyengítése érdekében figyelmet szentelt a függetlenségi szölamokat hangoztató magyar kormánykoalíció Franciaország irányában megfogalmazott gazdasági jellegű igényeinek. Miután azonban a magyar vezetés nem tiltakozott Bosznia-Hercegovina 1908-as annektálása miatt, nem váltotta be a Párizsban hozzáfűzött reményeket. Így hamarosan vége szakadt az amúgy is rövid életű magyar-francia közeledésnek, a francia politikai elit tudatában felerősítve a magyarsággal negatív elemeit: a németbarátságot és a szlávok elnyomását, amit csak fokozott a magyar társadalomban a francia republikánus értékrend szerint tetten érhető archaizmus és feudális jelleg. Mindez azonban nem ad magyarázatot a francia külügy első világháború utáni Magyarországgal kapcsolatos politikájára. A németekkel ugyanis Pilsudskiék és a román különbéke nyomán Ion I. C. Brătianu miniszterelnök és társai is együttműködtek, a nemzetiségek elnyomása szinte valamennyi ekkoriban létrejött kelet-közép-európai államra jellemző volt, és a magyar társadalom bizonyára nem volt retrográdabb, mint a lengyel vagy a román. Clemenceau állítólagos magyarellenessége sem segít a kérdés megoldásában, hiszen a „Tigris” Románia követeléseivel sem „rokonszenvezett”.⁹ Magyarország francia külpolitikai megítélésének megértéséhez újra a francia biztonságpolitikai érdekekhez kell visszatérnünk.

Az orosz szövetség pótlására Németország hátában kialakítandó francia vezetésű tömb, amely, mint láttuk, a bolsevizmus elleni harcot, illetve annak elszigetelését is feladatául kapta, a francia külpolitika első számú céljai közé került. A keleti biztonsági övezet koncepciója a francia politikai elit általánosan elfogadott paradigmájává vált. A cél megvalósításának módjában azonban két fő irányzat alakult ki, amelyek küzdelme hatással volt Párizs magyarpolitikájára is.¹⁰ A Raymond Poincaré köztársasági elnök, valamint Clemenceau és Pichon nevével fémjelezhető nacionalista csoport - amely korábban az Osztrák-Magyar Monarchia feldarabolásának programját is támogatta - szigorú békefeltételekkel, Németország meggyengítésével és Franciaország kiszemelt kelet-közép-európai szövetségeseinek területi és katonai megerősítésével látta megvalósíthatónak a kitűzött célt. 1917 novemberétől Clemenceau miniszterelnökségével és Pichon külügyminiszterségével, amint Lengyelország, Csehszlovákia és Románia példáján láttuk, ez a politika érvényesült. Nem volt azonban 1918-1919-ben részletesen kimunkált francia program vagy ütemterv Kelet-Közép-Európa átalakítására vonatkozóan¹¹, ami széles teret engedett az *ad hoc* megoldásoknak. A Quai d'Orsay-nek nem volt körülhatárolható magyarországi politikája sem.¹² Mindazonáltal Magyarország a háborúban vesztes Monarchia egyik meghatározó állama volt, amelynek nyugati megítélését a zavaros belpolitikai viszonyok, különösen a Tanácsköztársaság kikiáltása tovább rontotta. Párizsban kézenfekvőnek tűnt tehát, hogy teljes erővel támogassák Franciaország új szövetségeseinek Magyarország egyes területeinek megszerzésére irányuló törekvéseit és lépéseit az új határok meghúzásáról tárgyaló békekonferencián. Az etnikai vagy gazdasági szempontokat a francia kormányzat számára teljesen háttérbe szorították saját biztonságpolitikai érdekei. Így történhetett meg, hogy olyan színmagyar népeességű területek is, mint a Csallóköz vagy Észak-Bácska elkerültek Magyarországtól.¹³

Csak hogy a Poincaré-Clemenceau-Pichon-féle irányzat mellett a francia politikai eliten belül létezett egy másik csoportosulás is, amelyik úgy vélte, hogy a néhány kiválasztott utódállamra koncentráló, Kelet-Közép-Európa gazdasági és politikai széttagoltságát viszont tovább erősítő koncepció alapján nem lehet Németországgal és Szovjet-Oroszországgal szemben megfelelő súlyú szövetségi rendszert létrehozni. E politika hívei tehát a térség életképtelennek tűnő kis államainak - a győzteseknek és a veszteseknek egyaránt - az integrációját javasolták, még hozzá francia vezetés alatt. 1920 januárjában Paul Dechanel köztársasági elnök, Alexandre Millerand miniszterelnök és külügyminiszter, míg Maurice Paléologue, a Quai d'Orsay főtitkára lett, ami lehetővé tette, hogy megkíséreljék az utóbbi elképzelést átültetni a gyakorlatba. A Monarchia megszüntetésével korábban sem szimpatizáló politikusokból álló új francia külügyi vezetés két megoldással számolt. Az első egy dunai konföderáció létrehozását irányozta elő, amelynek maximális változata öt dunai államot próbált összefogni - Ausztriát, Magyarországot, Csehszlovákiát, a délszláv államot és Romániát, míg a minimális program csak Magyarországot, Romániát és Lengyelországot fogta volna keretbe. A másik lehetőséget a Habsburg-restaurációban látták. Először az előbbit, majd annak kudarca után az utóbbit próbálták megvalósítani.¹⁴

Magyarország új határvonalai a békekonferencián már 1919 májusára - vagyis még a Clemenceau-Pichon érában - kirajzolódtak.¹⁵ Az ún. trianoni békeszerződés aláírására azonban megfelelő legitimitációval rendelkező magyar kormány híján csak jóval később, 1920. június 4-én került sor. E hosszú idő alatt a súlyos békefeltételek lényegében változatlanok maradtak. Felmerül a kérdés, hogy az 1920. januárban a francia külpolitika vezetésében végbement őrsváltás hatott-e, s ha igen, milyen mértékben a magyar-francia viszony alakulására. 1920 tavaszától néhány hónapig tartó intenzív közeledés volt megfigyelhető a magyar és a francia kormány között, amellyel bőséges hazai és nemzetközi szakirodalom foglalkozik.¹⁶ Eszerint az egyébként kifejezetten magyarbarátnak tekinthető Paléologue

konföderációs terveinek megvalósításához alapfeltételnek tekintette Magyarország megbékítését és integrálását Kelet-Közép-Európa új viszonyai közé. Annál is inkább, mert vitathatatlanul Magyarország volt a térség földrajzi központja, gazdaságilag és katonailag egyaránt kiválóan felhasználható logisztikai lehetőség. Különösen a Budapestről csillag alakban szétágazó vasúti rendszer gyakorolt nagy vonzerőt. A hazánk iránti francia diplomáciai érdeklődést tovább fokozta, hogy jelentős francia gazdasági tényezők, így a Schneider-Creusot tröszt és a Bank de Paris et des Pays-Bas kedvező befektetési lehetőségeket keresett a térségben, és nagy figyelmet szentelt a magyar vasúti és kikötőépítési koncesszióknak. A gazdasági kedvezményekért cserébe politikai támogatást ígértek Magyarországnak a szomszédos államokkal, főként Romániával szembeni ellentétek rendezéséhez. Sőt nem tartottak kizártnak bizonyos területi engedményeket sem. Az 1920 márciusában meginduló magyar-francia tárgyalások során a magyar kormányzat éppen területi igényeit igyekezett a középpontba állítani. El kívánta érni, hogy a főként magyarok által lakott határ menti sávok visszakerüljenek az országhoz- az erdélyi magyar, székely és szász közösségek autonómiát kapjanak- továbbá hogy Nyugat-Magyarországon és Kárpátalján tartsanak népszavazást. Rövidesen kiderült azonban, hogy a francia külügy még ezeknél jóval kisebb jelentőségű kérdésekben - például a kisebbségvédelmi megállapodások betartásának francia ellenőrzésében vagy a jugoszláv és román csapatoknak a trianoni országterületről való kivonásában - sem hajlandó nyíltan a magyar követelések mellé állni.¹⁷ A zsákutcába jutott tárgyalások befejezését késleltette viszont a lengyel-szovjet háborúban Varsónak felajánlott magyar katonai segítség ügye, ami, ha megvalósul, Magyarország stratégiai felértékelődéséhez vezethetett volna. A magyar vezetés a trianoni béke katonai korlátozásainak enyhítését kívánta ennek révén elérni. Paléologue taktikai okokból nem utasította el rögtön a magyar javaslatot. Ugyanis így alkalma volt arra, hogy a magyar hadosztályok esetleges lengyelországi megjelenésének hírével a lengyelekkel való együttműködésre és a Kárpátok vonalánál a bolsevikok elleni védekezésre ösztönözze a prágai kormányt. Vagyis Párizs Magyarországot eszközként használta fel vonakodó szövetségésének kézbentartására.¹⁸ Az 1920. augusztusi varsói csatában elért lengyel győzelem azután szükségtelessé tette a magyar segítséget. A magyar-francia közeledés a Magyarországgal szomszédos államok heves tiltakozása és a melléjük állt Nagy-Britannia és Olaszország fellépése miatt ezután végleg lezárult.¹⁹

Az erőteljes közeledési szándékot jelző gesztusok ellenére úgy tűnik, hogy a Quai d'Orsay nem gondolt komolyan a Magyarországgal kapcsolatos korábbi politika nagyobb mérvű megváltoztatására. 1920 március-áprilisában - vagyis a már javában folyó magyar-francia titkos tárgyalások idején - a Londonban ülésező Nagykövetek Tanácsa a magyar békedelegáció fellépése nyomán még egyszer elővette a magyar határok kérdését. A magyar békeszerződés bizonyos pontjainak megváltoztatására nyitott olasz és brit képviselőkkel szemben a francia delegátus mindvégig és határozottan a korábbi szigorú döntések fenntartása mellett foglalt állást. Vagyis a Paléologue vezette francia külügy is a trianoni béke által megszabott keretek között képzelte el Magyarország kelet-közép-európai integrációját.²⁰

Megállapíthatjuk tehát, hogy Franciaország Kelet-Közép-Európa-politikáját - minden egyéb szempontot háttérbe szorítva - saját Németországgal és Szovjet-Oroszággal kapcsolatos biztonsági érdekei határozták meg. Ennek a tényezőnek rendelték alá a térség országaival való kapcsolataik alakítását is. Lengyelországot, Csehszlovákiát és Romániát minden lehetséges katonai és diplomáciai eszközzel segítették: hadseregeiket erősítették, területi követeléseik kielégítését igyekeztek támogatni. A délszláv államnak e három országhoz képest kisebb figyelmet szenteltek. Magyarország pedig - rövid átmeneti időszakot leszámítva - a legyőzött és kiszolgáltatott ellenfél szerepét volt kénytelen játszani.

A Quai d'Orsay kelet-közép-európai céljainak elérését segítette, hogy Franciaország az adott időben a szárazföldi erők tekintetében a legerősebb, az európai politikát jelentős mértékben meghatározó nagyhatalom volt. Hadereje a világháborús harcok következtében térségünkben katonailag is jelen volt. A lengyel, a cseh, a román és a szerb hadsereg valójában sokat - létét vagy túlélését - köszönhette a francia katonai segítségnek.²¹ A Párizsban megrendezett és Clemenceau elnökletével folyó konferencián a francia kormánynak volt a legnagyobb befolyása a békeszerződések megalkotásánál.²² Franciaország már 1918 tavaszától egyre meghatározóbb szerepre tett szert az antanton belül. A béketárgyalások során a nagyhatalmak elfogadták azt az elvet, hogy valamely térség rendezésében annak a nagyhatalomnak van kizárólagos vagy döntő szava, amelynek ott „különleges érdekei” vannak, és ahol az fegyveres erővel is aktívan jelen van. A vizsgált időszakban Kelet-Közép-Európa tekintetében ez az előjog Franciaországot illette meg.²³

Franciaország kelet-közép-európai mozgásterét ugyanakkor jelentősen szűkítette, hogy a „nagy háború” - megnyerése ellenére - gazdaságilag és katonailag kimerítette. A régióban állomásozó csapatai nem voltak elegendőek az önálló és domináns fellépéshez. Nagy szerepet játszott ebben a francia katonai vezetés 1918. október 7-i döntése, amelynek nyomán a Franche Comté tábornok főparancsnoksága alatt álló Szövetséges Keleti Hadsereget átszervezték, és működési területét módosították. A Dél-Oroszország elleni francia-román támadás céljából kivált ugyanis belőle a négy gyaloghadosztályból, egy lovas regimentből és egy légi szolgálatból álló, Henri Mathias Berthelot tábornok által irányított Dunai Hadsereg. Franche Comté erői viszont - a korábbi tervekkel ellentétben - azt az utasítást kapták, hogy Magyarország és Ausztria irányában ne nyomuljanak tovább. E döntés megfosztotta Franciaországot a közvetlen katonai nyomásgyakorlás eszközétől Kelet-Közép-Európában²⁴, ami a későbbiekben messze ható következményekkel járt. Az itt állomásozó francia egységek újabb erőkkel történő kiegészítését nem csupán Párizs már említett katonai kimerültsége akadályozta, hanem a megoldhatatlannak tűnő logisztikai problémák is. Németország megtiltotta minden áthaladást a területén. A lengyel-szovjet háború idején Csehszlovákia is zárta, majd akadályozta hadianyagok szállítását Lengyelországba. A békekonferencia 1919. augusztus 11-i határozata értelmében külső hatalmak nem rendelkeztek az osztrák és magyar területeken való beavatkozás jogával, ami a padovai fegyverszünet erre vonatkozó pontját hatályon kívül helyezte. A rendelkezés érvénye alól nyilván Franciaország sem vonhatta ki magát.²⁵ E katonai, logisztikai és nemzetközi jogi tényezők arra az eredményre vezettek, hogy a francia külügy - minden ezzel ellentétes látszat ellenére - nem tudott döntő hatást gyakorolni a kelet-közép-európai események alakulására. Figyelembe kellett továbbá vennie angolszász és olasz szövetségeseinek álláspontját is. Noha azok elismerték Franciaország „elsődleges felelősségét” a régióban, a Magyarországot is érintő döntések 1918 és 1922 között lényegileg szövetségeseink keretében születtek.²⁶ Valamely szövetségeseink határozott tiltakozása esetén Párizs nem volt képes véghezvinni terveit. Így például Lloyd George és a hozzá csatlakozó Thomas Woodrow Wilson közbelépése nyomán Clemenceau nem tudta elérni, hogy Lengyelország annektálhassa Danzig városát. Szintén az amerikai elnök akadályozta meg annak elfogadását, hogy Lengyelország bekebelezze Litvániát.²⁷ Talán még az eddig előadott tényezőknél is jobban korlátozta Franciaország kelet-közép-európai mozgásterét kiválasztott helyi kis szövetségeseink magatartása.

A térség országai ugyanis a wilsoni önrendelkezési elvekből kiindulva és azokat hangoztatva a békekonferencián meghatározó nagyhatalmaktól elvárták, hogy velük mint önálló tényezőkkel számoljanak. A térséget korábban uraló birodalmak visszahúzódása, illetve összeomlása nyomán keletkezett hatalmi vákuumot a győztes Nagy-Britannia, Franciaország vagy Olaszország - erősen korlátozott gazdasági és katonai erőforrásaik miatt - nem tudták

csupán saját elhatározásukból betölteni. Mindez jelentősen megnövelte a helyi kormányok nemzetközi manőverezési lehetőségeit, mivel jórészt maguk határozhatták meg, hogy mely nagyhatalmat részesítik előnyben. Tudatában voltak továbbá stratégiai jelentőségüknek a térséget is érintő válságok megoldásában, amit saját érdekeik érvényesítésére igyekeztek is maximálisan kihasználni. Így Bratiănu miniszterelnök minden lehetséges fórumon kiemelte Románia kulcsszerepét a bolsevizmus feltartóztatásában.²⁸ Franciaország ún. kis szövetségesi kliensi szerepre vállalkozva szolgálataikért, egyértelműen benyújtották a számlát. Beneš például a kiszemelt magyar területek megszerzésének reményében 1919. március 26-án arra kérte Pichon francia külügyminisztert, hogy a szövetséges hatalmak vagy Franciaország által végrehajtott intervencióba vagy bármilyen háborúba Prágát feltétlenül vonják be.²⁹ A lengyel-szovjet háború kapcsán, mint fentebb láttuk, a magyar vezetés is ezzel a módszerrel próbálkozott. Az önálló hadsereg birtoklása megszilárdította a lengyel, csehszlovák, román és jugoszláv vezetés magabiztosságát és a nagy nemzetekkel egyenlő szuverenitás illúzióját,³⁰ amit a helyi háborúkban elért katonai sikerek csak tovább növeltek. A szóban forgó országok ugyan döntő fontosságú támogatást kaptak Franciaországtól haderejük létrehozásakor, de a későbbiekben nem maradtak attól függő helyzetben. Képesek voltak az önálló katonai fellépésre. Sőt megtapasztalták Párizs katonai gyengeségét is. Elégséges katonai eszköz híján a francia vezetés szabad kezett adott helyi szövetségeseknek a térség katonai problémáinak megoldásához. Franciaországnak az idő múlásával fogytak kis szövetségeseknek „kézben tartásához” rendelkezésére álló ütőkártyái: az emigráns szervezetek, majd kormányok elismerését, a hadsereg megteremtéséhez nyújtott támogatást, a területi igények nemzetközi jogi elismertetését... fokozatosan mind kijátszotta. Ennek ellenére Párizs megkísérelte e támogatott országokat, főként a bizonyos francia külügyi iratok által egyenesen potenciális gyarmatként emlegetett Romániát, alárendelt szereplőként kezelni. Ezt mutatja az a törekvése is, hogy távol tartsa a „kis győzteseket” a vesztes államok katonai ellenőrzésétől.³¹ Az egyértelmű francia irányító szerep azonban egyre kevésbé érvényesült. A kis szövetségesek csak abban az esetben teljesítették a francia patrónus kéréseit, ha azokat saját érdekeikkel egyezőknek találták. Így például a kelet-közép-európai vezetők közül Párizsban a legnagyobb bizalmat élvező Beneš³² 1920-ban kerekén visszautasította a Szovjet-Oroszország támadásától szorongatott Lengyelországgal való együttműködést a vitatott hovatarozású Teschen kérdése miatt. Sőt a térség elvileg francia orientációjú országai egyre gyakrabban Franciaország érdekeivel kifejezetten ellentétes lépéseket is tettek, és vele szemben más nagyhatalmak segítségét is kérték. E politikát jól illusztrálja, hogy az 1920. évi magyar-francia titkos tárgyalások leállítása céljából a csehszlovák, jugoszláv és román kormány Londonhoz és Rómához fordult támogatásért. 1920. augusztus 14-én pedig Belgrádban aláírták a Kisantant magvát képező csehszlovák-jugoszláv egyezményt. A később Romániát is magában foglaló szervezet eredetileg a francia törekvések ellenében jött létre.³³ Mindebből következik, hogy pusztán propagandisztikus pózolásnak tekinthetők a két világháború közötti lengyel, csehszlovák, román és jugoszláv vezetők Franciaországot országuk „szülőanyjaként” dicsőítő beszédei. Ezzel egyébként jó érzékkel kielégítették a francia közvélemény és a politikai elit egy részének elismerésre irányuló érzelmi szükségleteit. Valójában azonban a nevezett kormányok nem tekintették Franciaországot katonai stratégiájuk alapjának.³⁴ Nem érthetünk tehát egyet a magyar és a szomszédos országok közvéleményében jórészt napjainkig szívósan továbbélő, Franciaországnak az első világháború utáni békerendezésben szinte kizárólagos szerepet és felelősséget tulajdonító felfogással. Ez az értelmezés egyébként a korszakra vonatkozó francia külügyi iratoknak az 1980-as években végbement feltárásáig a szakirodalmat is jellemezte.³⁵

Az 1917 végétől kialakuló új francia Kelet-Közép-Európa politika - melynek a Nagy-Trianon Palotában 1920. június 4-én Magyarországgal kötött szerződés szerves részét képezte -

eredményességét illetően végezetül a következőket állapíthatjuk meg. A Németországgal és Szovjet-Oroszországgal szemben egyaránt felhasználható, gazdaságilag és katonailag erős, ütőképes szövetségi rendszert - a látszat ellenére - nem sikerült kiépíteni. A Duna-konföderációs kísérlet az érintett államok ellenállása miatt nem valósulhatott meg. A győztes kis szövetségesekre támaszkodó politika pedig illúzió alapult. Franciaország új partnerei ugyanis nem voltak „igazi” szövetségesek. Külön-külön és együttesen sem képviseltek egy nagyhataloméval összemérhető katonai erőt és gazdasági potenciált. Nem tudtak (volna) szembeszállni egy Németországhoz mérhető ellenséggel.³⁶ Nem voltak biztosan mobilizálhatók Franciaország érdekeinek védelmére sem, sőt ekkor még szövetségi szerződéseket sem kötöttek velük. Párizssal való igazi érdekközösségről sem beszélhetünk: valódi németellenes politikát ugyanis egyedül Lengyelország folytatott- Csehszlovákia és Jugoszlávia pedig nem érezte fenyegetőnek a szovjet veszélyt. Egymás közti ellentétek is fennmaradtak. A térség instabilitását tovább növelte, hogy a békerendezés nyomán nemzetiségi ellentétekkel terhelt soknemzetiségű államok jöttek létre.

A kortársak mindazonáltal az 1920-as évek elején még úgy érzékelték, hogy Franciaország erős, Kelet-Közép-Európát domináló nagyhatalom. Keleti védelmi rendszerén kialakult repedések a későbbiekben válnak majd láthatóvá.

¹ Ádám Magda, *A Kisantant 1920-1938*, Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1981, p.19.

² Majoros István, „A lengyel kérdés az első világháború idején a francia külpolitikában”, *A Kárpát-medence vonzásában. Tanulmányok Polányi Imre emlékére*, szerk. Fischer Ferenc, Hegedűs Katalin, Majoros István, Vonyó József, Pécs, University Press, 2001, pp. 300-301. Vö. Kalervo Hovi, *Cordon sanitaire or barrière de l'Est? The Emergence of the New French Eastern European Alliance Policy 1917-1919* [Egészségügyi övezet vagy keleti sorompó? Az új francia kelet-európai szövetségi politika kialakulása, 1917-1919], Turku, Annales Universitatis Turkuensis tom. 135, 1975, p. 174- Ghislain Castelbajac, „La France et la question polonaise, 1914-1918” [Franciaország és a lengyel kérdés, 1914-1918], *Recherches sur la France et le problème des nationalités pendant la première guerre mondiale (Pologne, Ukraine, Lithuanie)* [Kutatások Franciaországról és a nemzetiségek kérdéséről az első világháború idején (Lengyelország, Ukrajna, Litvánia)], sous la direction de Georges-Henri Soutou, Paris, Presse de l'Université de Paris-Sorbonne, 1995, pp. 96-99- Pierre Renouvin, *Le traité de Versailles* [A Versailles-i béke], Paris, Flammarion, 1969, p. 53.

³ Uo. p. 302. Lásd még: Ormos Mária - Majoros István, *Európa a nemzetközi küzdőtéren. Felemelkedés és hanyatlás, 1814-1945*, Budapest-Pécs, Osiris-Janus, 1998, pp. 258, 278- Halmosy Dénes, *Nemzetközi szerződések, 1918-1945. A két világháború közötti korszak és a második világháború legfontosabb külpolitikai szerződésai*, Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1983 (Második átdolgozott és bővített kiadás), pp. 59-63.

Litvánia bekebelezését szintén részben francia biztonságpolitikai érdekből helyezte Párizs, mivel így a német memeli és königsbergi régió be lett volna kerítve.

⁴ Majoros, „A lengyel-szovjet háború. Wrangel és a francia külpolitika 1920-ban”, *Századok*, 2001. (135. évf.) 3. sz. pp. 533-568. Halmosy, i. m. pp. 173-178.

⁵ A kemény kompromisszumok árán 1919. június 28-án Németországgal megkötött Versailles-i szerződéssel Franciaország több fontos nemzetbiztonsági garanciát nyert, noha nem annyit, amennyit saját nyugalma érdekében fontosnak tartott volna. Cserében azért, hogy a franciák lemondtak a Rajna-vidék állandó megszállásáról, az Egyesült Államok és Nagy-Britannia garanciaszerződést kötött Franciaországgal: „azonnali” segítséget ígértek, ha Németország megtámadná a francia területeket. Az amerikai szenátus azonban 1920. március 19-én véglegesen elvetette a Versailles-i szerződés ratifikálását, és az amerikai-francia garanciális megállapodást sem erősítette meg. Márpedig a brit elkötelezettség is ehhez kötődött, így London nem tekintette magára nézve kötelezőnek Franciaországgal kapcsolatos vállalásait. Lásd: Halmosy, i. m. pp. 79-83; Jean Doise -

Maurice Vaïsse, *Diplomatie et outil militaire 1871-1991* [A diplomácia és a katonai eszköz], Paris, Imprimerie Nationale - Seuil, 1992, p. 333.

6 Majoros, „Az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlása és a francia törekvések a dunai régióban”, *Magyarország a (nagy)hatalmak erőterében. Tanulmányok Ormos Mária 70. születésnapjára*, szerk. Fischer Ferenc, Majoros István és Vonyó József, Pécs, University Press, 2000, pp. 433-434. Vö.: Antoine Marès, „La faillite des relations franco-tchécoslovaques. La mission militaire française à Prague, 1926-1938” [A francia-csehszlovák kapcsolatok csődje. A francia katonai misszió Prágában, 1926-1938], *Revue d'histoire de la deuxième guerre mondiale*, 111. sz./1978, pp. 46-47.

7 Uo. pp. 436-441. Vö.: Ádám Magda, *A Kisantant és Európa 1920-1929*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1989, p. 17- Catherine Durandin, *A román nép története*, Budapest, Maecenas, 1998, pp. 213-214, 220, 222, 242-243- Georges Castellan, *Histoire de la Roumanie* [Románia története], Paris, PUF, 1984 (série: Que sais-je?) pp. 66-67- Hovi, i. m. 76- *Documents diplomatiques français sur l'histoire du bassin des Carpates 1918-1932* [Francia diplomáciai dokumentumok a Kárpát-medence történetéről, 1918-1932] (a későbbiekben DDFHBC), volume I. octobre 1918 - août 1919 [I. kötet: 1918. október-1919. augusztus]. Rédacteur en chef de la série: Magda Ádám. Documents recueillis par Magda Ádám, György Litván, Mária Ormos. La préparation de ce volume fût établie en collaboration avec Zoltán Dercze, Katalin Litván et István Majoros, sous la direction de Magda Ádám, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1993: dok. 4, 73, 118, 121, 128, 135, 136, 267- Traian Sandu, *La Grande Roumanie alliée de la France. Une péripétie diplomatique des Années Folles? (1919-1933)* [Nagy-Románia Franciaország szövetségese. Egy diplomáciai mozzanat a bolond évekből? (1919-1933)], Paris, L'Harmattan, 1999, Dok. 1, 4, 7, 8, 18- Ormos Mária, *Padovától Trianonig, 1918-1920*, Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1983, pp. 72, 79, 80, 164, 189, 215-217- Général Jean Bernachot, *Les Armées française en Orient après l'armistice de 1918. II. L'Armée du Danube. L'Armée française d'Orient, 28 octobre 1918 - 25 janvier 1920* [A francia hadsereg Keleten az 1918-as fegyverszünet után. II. A Dunai Hadsereg. A Keleti Francia Hadsereg, 1918. október 28-1920. január 25.], Paris, Imprimerie Nationale, 1970, pp. 69-71- Philippe Masson, *La marine française et la mer Noire, 1918-1919* [A francia haditengerészet és a Fekete-tenger], Paris, Publication de la Sorbonne 20, 1982, Annexe VI- Juhász Gyula, *Magyarország külpolitikája 1919-1945*, Budapest, Kossuth, 1988, p. 22- Maxime Mourin, *Les relations franco-soviétiques 1917-1967* [A francia-szovjet kapcsolatok, 1917-1967], Paris, Payot, 1967, pp. 104-105. A Dél-Oroszország elleni francia beavatkozásról lásd: Majoros István, „Francia intervenció Dél-Oroszországban (1918-1919)”, *Századok*, 1998 (132. évf.). 6. sz. pp. 1323-1342- valamint uő, *Párizs és Oroszország (1917-1919)*, i. m.- Ormos Mária, „Az ukrajnai francia intervencióról és hatásairól Közép-Európában, 1918. október- 1919. április”, *Történelmi Szemle*, 1977 (20. évf.) 3-4. sz. pp. 404-405.

8 Uo. pp. 434-436. Vö. Paul Gradwohl, *Genèse et mise en oeuvre du contrôle militaire interallié en Hongrie: exemple de politique militaire française au centre de l'Europe en 1918-1927* [A szövetségesközi katonai ellenőrzés eredete és megvalósítása Magyarországon: a francia katonapolitika példája Európa közepén 1918-1927-ben], Ph.D. doktori disszertáció, Paris, Sorbonne, 1999, p. 783- DDFHBC, vol. I. dok. 30, 316, 320, 341- *Francia diplomáciai iratok a Kárpát-medence történetéről 1918-1919*, szerk. Ádám Magda és Ormos Mária, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1999. dok. 6- *Témoignages français sur les Serbes et la Serbie 1912-1918* [Francia tanúságtételek a szerbekről és Szerbiáról, 1912-1918], choix de textes, notes de présentation, traduction et commentaires par Mihailo Pavlović, Beograd, Narodna Knjiga, 1988, pp. 82, 144-145- Ormos, *Padovától Trianonig, 1918-1920*, i. m. pp. 222-227- Hovi, i. m. 203.

9 A trianoni békével kapcsolatos tévképzetekről lásd Ablonczy Balázs, „Távol Párizstól. A magyar-francia kapcsolatok 1920 és 1944 közötti történetéhez”, *Magyarország helye a 20. századi Európában. Tanulmányok*, szerk. Sípos Balázs és Zeidler Miklós közreműködésével Pritz Pál, Budapest, Magyar Történelmi Társulat, 2002, pp. 65-68.

10 Ádám, *A Kisantant 1920-1938*, i. m. pp. 45-46.

11 Paul Gradwohl, „A francia katonapolitika és Magyarország az 1920-as évek elején: egy illúzió illusztrációja”, *Történelmi Szemle*, 2002 (44. évf.) 1-2. sz. p. 157.

12 Uő, „Aspects interalliés de la politique hongroise de la France, 1918-1922” [Franciaország magyarpolitikájának szövetségesközi aspektusai], *Specimina Nova. A Pécsi Janus Pannonius Tudományegyetem Történelmi Tanszékeinek Évkönyve*, szerk. Majoros István, Pécs, 1999, p. 56.

13 Romsics Ignác, „Détruire ou reconstruire l’Autriche-Hongrie? Franciaország dunai politikájának dilemmája a XX. század elején”, *Helyünk és sorsunk a Duna-medencében*, Budapest, Osiris Kiadó, 1996, p. 29. Vö.: Francis Deák, *Hungary at the Paris Peace Conference. The Diplomatic History of the Treaty of Trianon* [Magyarország a párizsi békekonferencián. A trianoni szerződés diplomáciai története], New York, Columbia University Press, 1942- Ormos, *Padovától Trianonig, 1918-1920*, i. m.- Romsics Ignác, *A trianoni békeszerződés*, Budapest, Osiris, 2004.

14 Ádám, *A Kisantant 1920-1938*, i. m. pp. 45-46.

15 Fülöp Mihály-Sipos Péter, *Magyarország külpolitikája a XX. században*, Budapest, Aula, 1998, p. 63.

16 Pierre Renouvin, „Aux origines de la Petite Entente. Les hésitations de la politique française dans l’été 1920” [A Kisantant eredetéhez. A francia politika habozásai 1920 nyarán], *Études européennes: Mélanges offerts à Victor-Lucien Tapier* [Európai tanulmányok: Írások Victor L. Tapier tiszteletére], Paris, Publication de la Sorbonne 6, 1973, pp. 489-500- Jacques Bariéty, „L’«accord révisionniste» franco-hongrois de 1920 - Histoire d’un mythe” [Az 1920-as francia-magyar „revizionista egyezmény” - Egy mítosz története], *Les conséquences des traités de paix de 1919-1920 en Europe centrale et sud-orientale* [Az 1919-1920-as szerződések következményei Közép- és Délkelet-Európában], éd. par Pierre Ayçoberry, Jean-Paul Bled, István Hunyadi, Strassbourg, Presses universitaires de Strassbourg, 1987, pp. 75-83- Ádám Magda, „Duna-konföderáció vagy Kisantant?”, *Történelmi Szemle*, 1977 (20. évf.) 3-4. sz. pp. 440-448- uő, *A Kisantant 1920-1938*, i. m. pp. 44-58- uő, *A Kisantant és Európa 1920-1929*, i. m. pp. 39-75- Anne Orde, „France and Hungary in 1920: Revisionisme and Railways” [Franciaország és Magyarország 1920-ban: revizionizmus és vasutak], *Journal of Contemporary History*, 1980 (15), pp. 475-492- Romsics, „Détruire ou reconstruire l’Autriche-Hongrie? Franciaország dunai politikájának dilemmája a XX. század elején”, *Helyünk és sorsunk a Duna-medencében*, i. m. pp. 30-32- Ormos Mária, „Francia-magyar tárgyalások 1920-ban”, *Századok*, 1975 (109. évf.) 5-6. sz., pp. 904-949- Hovi, *Alliance de revers - Stabilization of France’s Alliance policies in East Central Europe 1919-1921* [Alliance de revers - Franciaország szövetségi politikáinak stabilizálódása 1919-1921-ben], Turku, Annales Universitatis Turkuensis, ser. B., tom. 163, 1984, pp. 53-64, 85-89, 110-115.

17 Fülöp-Sipos, i. m. pp. 87-91- Ádám, *A Kisantant 1920-1938*, i. m. 46-48. Magyarország közlekedésföldrajzi helyzetéről francia szemszögből lásd Gradvohl, „A francia katonapolitika és Magyarország az 1920-as évek elején: egy illúzió illusztrációja”, i. m. pp. 149-150.

18 Majoros, „A lengyel-szovjet háború. Wrangel és a francia külpolitika 1920-ban”, i. m. pp. 551-552.

19 Ádám, *A Kisantant 1920-1938*, i. m. pp. 49-58.

20 Romsics, „Détruire ou reconstruire l’Autriche-Hongrie? Franciaország dunai politikájának dilemmája a XX. század elején”, *Helyünk és sorsunk a Duna-medencében*, i. m. pp. 31-32.

21 Gradvohl, „A francia katonapolitika és Magyarország az 1920-as évek elején: egy illúzió illusztrációja”, i. m. p. 151.

22 Fülöp-Sipos, i. m. pp. 51-52. Clemenceau befolyását Wilson kérdőjelezte volna meg. Az amerikai elnök külpolitikái mozgásterét azonban erősen behatárolta, hogy belpolitikai helyzete az 1918. novemberi kongresszusi választások demokrata párti veresége következtében megrendült.

23 Uo. p. 46- Ormos, *Padovától Trianonig, 1918-1920*, i. m. pp. 7-8.

24 Majoros, „Francia intervenció Dél-Oroszországban (1918-1919)”, i. m. p. 1330- Gradvohl, „A francia katonapolitika és Magyarország az 1920-as évek elején: egy illúzió illusztrációja”, i. m. pp. 150- 151. A kérdésre vonatkozó fontosabb forrásokra lásd: DDFHBC, vol. I., i. m.

25 Gradvohl, „A francia katonapolitika és Magyarország az 1920-as évek elején: egy illúzió illusztrációja”, i. m. pp. 149, 155.

26 Gradvohl, „Aspects interalliés de la politique hongroise de la France, 1918-1922”, i. m. p. 56.

- 27 Majoros, „A lengyel kérdés az első világháború idején a francia külpolitikában”, *A Kárpát-medence vonzásában...*, i. m. pp. 301-302.
- 28 Fülöp-Sipos, i. m. pp. 55, 64, 85-86.
- 29 Ádám, *A Kisantant 1920-1938*, i. m. p. 36.
- 30 Gradvohl, „A francia katonapolitika és Magyarország az 1920-as évek elején: egy illúzió illusztrációja”, i. m. p. 155.
- 31 Uo. pp. 155-156.
- 32 Romsics, „Détruire ou reconstruire l’Autriche-Hongrie? Franciaország dunai politikájának dilemmája a XX. század elején”, *Helyünk és sorsunk a Duna-medencében*, i. m. p. 29.
- 33 Ádám, *A Kisantant 1920-1938*, i. m. p. 49, 52-56.
- 34 Gradvohl, „A francia katonapolitika és Magyarország az 1920-as évek elején: egy illúzió illusztrációja”, i. m. p. 153.
- 35 A francia szerepet túlhangsúlyozó hagyományos felfogás bizonyos valóságelemekre épült, hiszen valóban Franciaország számított az antantpartnerek közül a Kelet-Közép-Európában leginkább „érdekelt” nagyhatalomnak, ott katonailag is jelen volt, s a békekonferencián Clemenceau valóban jelentős szerepet játszott. Noha Párizst már a békekonferencia idején is „a közép-európai rend atyjaként” emlegették, a francia szerepvállalás eltorzított felfogását a francia külügyminisztérium, a kedvezményezett államok és a magyar kormány tudatos propagandája gyökerezett meg máig ható érvennyel. Lásd: Ormos, *Padovától Trianonig, 1918-1920*, i. m. pp. 7-11- Gradvohl, „A francia katonapolitika és Magyarország az 1920-as évek elején: egy illúzió illusztrációja”, i. m. pp. 145-146.
- 36 Gradvohl, „A francia katonapolitika és Magyarország az 1920-as évek elején: egy illúzió illusztrációja”, i. m. p. 155.